

УДК 341.01

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132821>

А. Ю. Бойчук, кандидат юридичних наук, суддя
Приморський районний суд м. Одеси
вул. Балківська, 33, Одеса, 65029, Україна

АКСІОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ФУНКЦІЙ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Статтю присвячено розгляду ціннісного змісту функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Визначено, що аксіологічний зміст функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення має системний характер та розкривається у їх значенні для людини, суспільства та держави.

Ключові слова: функції юридичної відповідальності, екологічні правопорушення, аксіологія, цінності.

Постановка проблеми. Аксіологічний підхід до юридичної відповідальності за юридичні правопорушення дозволяє визначити їх ціннісний зміст, а саме – значущість для людини, суспільства та держави. На всіх етапах розвитку держави і права України функції юридичної відповідальності виконували важливу роль у реалізації нормативно-правових актів та забезпечували виконання правових приписів усіма суб'єктами права. Для цієї категорії права є характерними такі риси, як соціальна обумовленість (детермінованість), цільове призначення, самостійність кожної функції, їх взаємодія та взаємозв'язок. У сфері охорони природи така соціальна обумовленість (детермінованість) є пов'язаною з об'єктивною необхідністю забезпечити можливість однакових прав людей щодо використання таких об'єктів природи та забезпечення збереження їх корисних рис шляхом запровадження юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері.

Важливого значення в якості засобу збереження природних ресурсів набула така риса, як телеологічне (цільове) призначення в природоохоронному праві. Особливо чітко вона простежується на прикладі земельних ресурсів, щодо яких на різних етапах існування радянської України приймалися нормативно-правові акти, спрямовані на: забезпечення родючості ґрунтів, захист від виснаження, вітрової та водної ерозії, а також переведення сільськогосподарських угідь до інших категорій. Така риса, як самостійність кожної з функцій, пов'язана з виконанням конкретних завдань, що можна дослідити на прикладі оперативної функції. За допомогою таких заходів забезпечується оперативне затримання правопорушників у природоохоронній сфері та притягнення їх до відповідальності.

За допомогою функцій юридичної відповідальності виявляються їх соціальна та правова цінність як категорії, за їх безпосередньою допомогою вирішується така потреба суспільства, як збереження природних об'єктів, а також їх функціональне призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутності, видам, цілям, завданням та змісту функцій юридичної відповідальності присвятили свої праці С. С. Алексєєв, О. Ф. Андрійко, С. В. Єлькін, Е. Ю. Ісмаїлова, В. М. Комарницький, Л. Т. Кривенко, В. С. Луцюк, Н. Е. Саввіч, Г. В. Тищенко, Ю. В. Трунцевський, В. І. Шевченко. Питання щодо функцій юридичної відповідальності за правопорушення проти довкілля науковцями розглядалось зрідка, тому кількість публікацій та обсяг матеріалів, присвячених цій проблемі, є недостатніми. Фрагментарно цю тему розробляли В. І. Андрєйцев, М. М. Бринчук, Т. О. Бушуєва, А. П. Гетьман, П. С. Дагиль, Є. П. Желваков, Б. М. Звонков, О. С. Колбасов, В. К. Магвійчук, Л. В. Мендик, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, О. С. Плешаков, О. О. Погрібний, Б. Г. Розовський, В. І. Семчик, Ю. С. Шемшученко та ін. Разом з тим, слід зазначити, що сам процес пізнання історико-правової реальності має певну мету та виконує набір функцій, що характеризують його науково-пізнавальне і практичне значення. Враховуючи це, та зважаючи на важливе теоретико-методологічне значення зазначеної проблематики, можна дійти висновку, що в науковій літературі проблематика аксіологічного змісту функцій юридичної відповідальності досліджена на недостатньому рівні.

Метою статті є розкриття ціннісного змісту функцій юридичної відповідальності за юридичні правопорушення.

Виклад основного матеріалу. У правовій науці під функціями юридичної відповідальності розуміють основні напрями впливу цієї категорії на суспільні відносини, поведінку суб'єктів, мораль, правосвідомість, культуру [1, 112]. Семантичне розуміння поняття «функція» у перекладі з латині означає «виконання», «звершення»; у широкому розумінні – це «обов'язок, що його виконує відповідний інститут» чи «процес стосовно характеристики напряму або аспекту діяльності» [2, 63]. Таким чином, на практиці виникає складний системний конгломерат горизонтально-вертикальних зв'язків між суб'єктами права, що базується на правових нормах, які врегульовують відповідні функціонально-діяльнісні аспекти комунікації та взаємодії названих суб'єктів, мають вихід на складні процеси формування компетенційного базису державних органів і органів місцевого самоврядування в сфері природоохоронної діяльності, а також прав і обов'язків інших суб'єктів екологічного права, забезпечуючи виконання приписів правових норм під загрозою настання негативних наслідків для правопорушників. Враховуючи, що основним завданням юридичної відповідальності є регулювання й охорона існуючого ладу та суспільного порядку, вважаємо, що її практична реалізація може бути більш чітко й однозначно реалізованою за допомогою саме таких функцій.

Для цієї категорії права є характерними такі риси, як соціальна обумовленість (детермінованість), цільове призначення, самостійність кожної функції, їх взаємодія та взаємозв'язок. У сфері охорони природи така соціальна обумовленість (детермінованість) є пов'язаною з об'єктивною необхідністю забезпечити можливість однакових прав людей щодо використання таких об'єктів природи та забезпечення збереження їх корисних рис шляхом запровадження юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері.

Важливого значення в якості засобу збереження природних ресурсів набула така риса, як телеологічне (цільове) призначення в природоохоронному праві. Особливо чітко вона простежується на прикладі земельних ресурсів, щодо яких на різних етапах існування радянської України приймалися нормативно-правові акти, спрямовані на: забезпечення родючості ґрунтів, захист від виснаження, вітрової та водної ерозії, а також переведення сільськогосподарських угідь до інших категорій. Така риса, як самостійність кожної з функцій, пов'язана з виконанням конкретних завдань, що можна дослідити на прикладі оперативної функції. За допомогою таких заходів забезпечується оперативне затримання правопорушників у природоохоронній сфері та притягнення їх до відповідальності.

Таким чином, функції юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи – це ті основні напрями державного впливу, завдяки яким реалізується завдання з охорони, збереження та раціонального використання об'єктів природи. Враховуючи особливості природоохоронної сфери, такі наукові підходи до визначення цієї категорії можуть бути використані для виявлення характерних рис цієї сфери. Зокрема, функції юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері в часи існування радянської України можна визначити як основні напрями впливу, завдяки яким забезпечуються цілі, зміст та сутність юридичної відповідальності у сфері охорони, використання та відтворення природних об'єктів

Виходячи з наведеного вище, можна виокремити й розглянути зміст восьми функцій юридичної відповідальності в природоохоронній сфері: охоронну, превентивну, каральну, стимулюючу, компенсаційну, виховну, організаційну, політичну (відображення державної політики в природоохоронній сфері). **Охоронна функція** в природоохоронній сфері – це правовий вплив з боку органів державної влади, спрямований на охорону природних об'єктів, законність їх використання, протидію противоправним явищам. На державні органи покладається обов'язок із запобігання та покарання осіб, які порушують чинне законодавство з охорони природи та порушують інтереси суспільства, держави та громадян. **Превентивна функція** полягає в запобіганні здійсненню правопорушення у сфері охорони природи шляхом впливу на свідомість правопорушника: а) у напрямі усвідомлення ним невідворотності покарання; б) у зміні ставлення до об'єктів природи.

Функція стимулювання в природоохоронній сфері розглядається як спонукання до активних дій з дотримання та реалізації норм природоохоронного законодавства у вигляді заохочення за досягнуті результати із збереження конкретних об'єктів. Наприклад, у сфері правової охорони землі стимулююча функція полягає в запровадженні економічних заохочень та психологічному впливі на суб'єктів земельних правовідносин.

Компенсаційна функція спрямована на відновлення незаконно порушених прав, примусове виконання невиконаних обов'язків, властивих цивільній, насамперед майновій, відповідальності. У природоохоронній сфері реалізація цієї функції полягає в необхідності компенсації збитків, заподіяних природним об'єктам, та повернення останніх до природного стану. **Виховна функція** полягає в загально-правовому впливі на духовну сферу, націлена на формування в суспільстві шанобливого та бережливого ставлення до природи. Ефективна боротьба з правопорушеннями в природоохоронній сфері залежить від рівня політичної та правової культури, відповідального ставлення громадян до об'єктів природи та служить укріпленню законності й правопорядку в цій сфері.

Організаційна функція полягає у створенні державних структур, основним завданням діяльності яких є захист природних об'єктів від незаконного використання, знищення, забруднення, погіршення стану, інших протиправних дій та притягнення до юридичної відповідальності осіб, які скоїли правопорушення. **Відображення державної політики в природоохоронній сфері** – ця функція полягає у відображенні цінностей суспільства у природоохоронній сфері, відображенні найбільш значущість духовних потреб у природоохоронній сфері.

Висновки. Підбиваючи підсумок розгляду ціннісного змісту функцій юридичної відповідальності, необхідно зазначити наступне: 1) юридична відповідальність – це одне з фундаментальних правових явищ, без якого неможливо уявити собі існування права як нормативної системи, бо саме вона є гарантом ефективності та результативності її існування – причому, чим складнішими стають суспільні відносини, тим яскравіше та суттєвіше проявляється роль юридичної відповідальності в цьому процесі; 2) стосовно екологічної сфери юридична відповідальність: а) має свою специфіку, обумовлену особливостями екологічного правопорушення; б) в екологічній сфері домінуючими є заходи адміністративної, кримінальної, цивільно-правової і дисциплінарної відповідальності як інтегрованого методу галузі екологічного законодавства; в) хоча дія комплексного інституту юридичної відповідальності у цій сфері має свій специфічний екологічний відтінок, але в цілому вона підпорядкована загальним онтологічним і гносеологічним закономірностям дії зазначених видів юридичної відповідальності і в інших сферах суспільних відносин; 3) не дивлячись на те, що останнім часом зафіксовано безліч нових проявів юридичної відповідальності та її видових характеристик в різноманітних нормативно-правових актах, паралельно активізувались наукові дослідження в галузі юридичної відповідальності; 4) до нашого часу не створено цілісної системи логічно пов'язаних між собою уявлень про її зміст, цілі, функції, видову різноманітність, тому обґрунтовано вважаємо, що глибоке усвідомлення змісту функцій, єдність наукових позицій відносно них, можуть стати важливою доктринальною передумовою якісно нового підходу нормотворця щодо встановлення чітких санкцій за всі правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища; – в процесі визначення функцій юридичної відповідальності в екологічному праві на практиці виникає складний системний конгломерат горизонтально-вертикальних зв'язків між суб'єктами права, що базується на правових нормах, які: а) врегульовують відповідні функціонально-діяльнісні аспекти комунікації та взаємодії названих суб'єктів, б) мають вихід на складні процеси формування компетенційного базису державних органів і органів місцевого самоврядування в сфері природоохоронної діяльності, а також в) прав і обов'язків інших суб'єктів екологічного права, г) забезпечуючи виконання приписів правових норм під загрозою настання негативних наслідків для правопорушників – враховуючи, що основним завданням юридичної відповідальності є регулювання й охорона існуючого ладу та суспільного порядку, вважаємо, що її практична реалізація може бути більш чітко й однозначно реалізованою за допомогою саме таких функцій; 5) за допомогою функцій юридичної відповідальності в сфері охо-

рони навколишнього природного середовища: а) виявляється їх соціальна та правова цінність як категорії, б) за їх безпосередньою допомогою вирішується така потреба суспільства, як збереження природних об'єктів, а також їх функціональне призначення; б) в доктрині існують різні підходи до розуміння таких профільних функцій, а саме: підхід, що заснований на соціальному детермінізмі; підхід, що базується на функціональному наповненні юридичної відповідальності; підхід, що базується на етатистській основі; телеологічний підхід тощо; 7) в доктрині існують різні підходи й до розуміння видової та кількісної характеристики функцій юридичної відповідальності в сфері охорони навколишнього природного середовища; 8) в залежності від ціннісного змісту та впливу на людину та суспільство нами виокремлюється та розглядаються вісім функцій юридичної відповідальності в природоохоронній сфері: охоронна, превентивна, каральна, стимулююча, компенсаційна, виховна, організаційна, політична (відображення державної політики в природоохоронній сфері), причому такий селективний підхід обґрунтовується використанням зазначених функцій в законодавчому масиві колишніх України, а також їх сприйняттям й використанням в сучасному екологічному законодавстві незалежної Української держави.

Список літератури

1. Матузов Н. И. Теория государства и права: Учебник [Текст] / Н. И. Матузов, А. В. Малько. М.: Юристь, 2004. – 270 с.
2. Правознавство: навч. посібник [Текст] / В. І. Бобир, С. Е. Демський, А. М. Колодій та ін. за ред. В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 480 с.

Стаття надійшла 25.05.2018 р.

А. Ю. Бойчук, кандидат юридических наук, судья
Приморский районный суд г. Одессы
ул. Балковская, 33, Одесса, 65029, Украина

АКСИОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ФУНКЦИЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ

Резюме

Статья посвящена рассмотрению ценностных содержания функций юридической ответственности за экологические правонарушения. Определено, что аксиологическое содержание функций юридической ответственности за экологические правонарушения имеет системный характер и раскрывается в их значении для человека, общества и государства.

Ключевые слова: функции юридической ответственности, экологические правонарушения, аксиология, ценности.

A. Yu. Boychuk, Candidate of Juridical Sciences, Judge
Primorsky District Court of Odessa
Street Balkovskaya, 33, Odessa, 65029, Ukraine

AXIOLOGICAL CONTENT OF THE FUNCTIONS OF LEGAL RESPONSIBILITY FOR ENVIRONMENTAL OFFENSES

Summary

The article is devoted to the consideration of the value content of the functions of legal responsibility for environmental offenses. It is determined that the axiological content of the functions of legal responsibility for environmental offenses is of a systemic nature and is revealed in their meaning for the individual, society and the state.

Key words: functions of legal responsibility, ecological offenses, axiology, values.